УДК 930.2 : 792-027.562] "18" (477.73)
DOI: https://doi.org/10.33782/2708-4116.2026.5.476

*Iryna Mironova**

THE DEVELOPMENT OF AMATEUR THEATRE IN MYKOLAIV IN THE LATE 19TH CENTURY BASED ON DOCUMENTS FROM THE OFFICE OF THE MYKOLAIV MILITARY GOVERNOR

Abstract: The article examines the formation and development of the amateur theatre movement in Mykolaiv in the late 19th century within the context of the socio-economic and cultural transformations of Southern Ukraine. The study aims to provide a comprehensive analysis of the organizational foundations, forms of activity, financial resources, and social significance of amateur theatre based on documents from archival collection No. 230, 'Office of the Mykolaiv Military Governor', preserved in the State Archives of Mykolaiv Oblast. The research draws on eleven archival files containing administrative correspondence, statutes of public associations, programs of cultural events, financial reports, and documents concerning the authorization of theatrical performances.

Particular attention is paid to the Mykolaiv Artistic Circle, which was formally established in January 1890. The article analyses its organizational structure, management system, sources of funding, and principal areas of cultural and artistic activity. It demonstrates that the Circle's activities included not only dramatic performances but also concerts, literary readings, musical events, and dance evenings. The study also considers attempts to reform the association's organizational structure between 1896 and 1900, reflecting the aspirations of local civic groups to expand cultural and educational initiatives.

The research identifies the role of educational institutions, charitable societies, professional associations, and religious communities in shaping the urban environment for amateur theatrical activities. Drawing on archival evidence, it examines the organization of theatrical performances, literary and musical evenings, and charitable events, as well as their financing through ticket sales, membership fees, and voluntary donations. The interaction between civic initiatives and the city's professional theatrical infrastructure is also explored.

Special attention is devoted to the administrative regulation of cultural life, including the approval of organizational statutes, the authorization of public events, and supervision by the military governor's administration.

The study's scholarly contribution lies in its comprehensive reconstruction of the organizational development of amateur theatre in Mykolaiv through the analysis of previously underexplored archival materials. It concludes that amateur theatre in the late 19th century represented an important form of civic self-organization, contributing to charitable activities, cultural communication, and broader participation of the urban population in artistic life.

Keywords: Southern Ukraine, Mykolaiv, amateur theatre, socio-economic development, cultural life, archival documents, Mykolaiv Military Governor, Mykolaiv Artistic Circle, charity

* *Mironova Iryna* – Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine); ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3039-742X;
e-mail: ya.irina761@gmail.com

CC BY 4.0

*Ірина Міронова**

РОЗВИТОК АМАТОРСЬКОГО ТЕАТРУ В МИКОЛАЄВІ НАПРИКІНЦІ 19 СТ. ЗА ДОКУМЕНТАМИ КАНЦЕЛЯРІЇ МИКОЛАЇВСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ГУБЕРНАТОРА

Анотація: У статті досліджено особливості становлення та розвитку аматорського театрального руху в Миколаєві наприкінці 19 ст. у контексті соціально-економічних і культурних трансформацій Південної України. Метою дослідження є комплексний аналіз організаційних засад, форм діяльності, матеріального забезпечення та суспільного значення театрального аматорства на основі документів фонду 230 «Канцелярія Миколаївського військового губернатора» Державного архіву Миколаївської області. Джерельну основу роботи становлять матеріали одинадцяти архівних справ, що містять адміністративне листування, статути громадських об'єднань, програми культурних заходів, фінансові звіти та документи щодо погодження театральних вистав.

Особливу увагу приділено діяльності Миколаївського артистичного гуртка, офіційне оформлення якого відбулося в січні 1890 р. Проаналізовано його організаційну структуру, систему управління, джерела фінансування й основні напрями культурно-мистецької роботи. Встановлено, що діяльність гуртка охоплювала не лише драматичні постановки, а й концерти, літературні читання, музичні та танцювальні вечори. Розглянуто спроби реформування організаційної структури об'єднання впродовж 1896-1900 рр., які відображали прагнення місцевої громадськості до розширення культурно-просвітницької діяльності.

З'ясовано роль навчальних закладів, благодійних товариств, професійних і конфесійних об'єднань у формуванні міського аматорського театрального середовища. На основі архівних документів охарактеризовано практику організації вистав, літературно-музичних вечорів і благодійних заходів, а також механізми їх фінансування через реалізацію квитків, членські внески та добровільні пожертвування. Висвітлено взаємодію громадських ініціатив із професійною театральною інфраструктурою міста.

Окрему увагу приділено адміністративному регулюванню культурного життя, зокрема процедурі затвердження статутів, отриманню дозволів на проведення публічних заходів і контролю з боку військово-губернаторської адміністрації.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному висвітленні організаційного становлення аматорського театру Миколаєва на основі малодосліджених архівних матеріалів. Зроблено висновок, що театральне аматорство наприкінці 19 ст. становило важливу форму громадської самоорганізації, сприяло розвитку благодійності, культурної комунікації та розширенню участі міського населення у мистецькому житті.

Ключові слова: Південна Україна, Миколаїв, аматорський театр, соціально-економічний розвиток, культурне життя, архівні документи, Миколаївський військовий губернатор, Миколаївський артистичний гурток, благодійність

* *Міронова Ірина Сергіївна* – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна);
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3039-742X; e-mail: ya.irina761@gmail.com

CC BY 4.0

Вступ. Театральне мистецтво посідало важливе місце у культурному та громадському житті Миколаєва 19 ст., виступаючи не лише формою мистецького дозвілля, а й засобом суспільної комунікації, благодійної діяльності та культурної самоорганізації міського населення. Упродовж другої половини 19 ст. розвиток міського культурного середовища супроводжувався поширенням різноманітних форм сценічного мистецтва, серед яких поряд із професійними театральними трупами та приватними театрами поступово утверджувалися аматорські театральні об'єднання. Особливого значення цей процес набув наприкінці 19 ст., коли діяльність артистичних гуртків, громадських товариств, навчальних закладів і благодійних організацій сприяла розширенню кола учасників театрального життя та формуванню нових форм культурної активності.

Водночас становлення аматорського театрального руху відбувалося в умовах адміністративного контролю з боку органів влади Російської імперії, що позначалося на організаційному оформленні мистецьких об'єднань, затвердженні їхніх статутів і проведенні публічних заходів.

Попри наявність наукових досліджень, присвячених історії театрального мистецтва Миколаєва, діяльності професійних театральних колективів і розвитку міської театральної інфраструктури, історія місцевого аматорського театру залишається недостатньо вивченою. Зокрема, поза належною увагою дослідників перебувають питання організаційного становлення артистичних гуртків, їхнього матеріального забезпечення, взаємодії з освітніми та благодійними установами, а також ролі театрального аматорства в громадському житті міста. У цьому контексті особливої актуальності набуває залучення до наукового обігу документів фонду 230 «Канцелярія Миколаївського військового губернатора» Державного архіву Миколаївської області, які дозволяють реконструювати маловідомі аспекти розвитку аматорського сценічного мистецтва, простежити особливості його організаційного оформлення та визначити місце у культурному середовищі Миколаєва.

Метою статті є дослідження розвитку аматорського театрального мистецтва у Миколаєві наприкінці 19 ст. на основі документів фонду Канцелярії Миколаївського військового губернатора, зокрема реконструкція процесів становлення та діяльності місцевих артистичних об'єднань, визначення особливостей їхньої організаційної структури, фінансового забезпечення, взаємодії з органами державної влади, освітніми та благодійними установами, а також з'ясування ролі театрального аматорства у культурному та громадському житті міста.

Огляд літератури. Історія розвитку театрального мистецтва Миколаєва 19 ст. знайшла відображення у низці історичних, культурологічних і мистецтвознавчих досліджень, присвячених формуванню міського культурного середовища, становленню театральної інфраструктури, гастрольній діяльності професійних труп та творчості видатних представників українського сценічного мистецтва.

Водночас історіографічний аналіз засвідчує нерівномірність вивчення окремих складових театрального життя міста. Якщо діяльність професійних театральних колективів, театральних підприємців і представників українського театру корифеїв уже стала предметом наукового осмислення, то організаційне становлення місцевого аматорського театрального руху, функціонування артистичних гуртків, їхні взаємини з

CC BY 4.0

адміністративними установами та участь у громадському житті Миколаєва залишаються недостатньо дослідженими.

Серед праць, присвячених історії культури Південного Прибужжя, важливе місце посідає монографічне дослідження О. Ковальової та В. Чистова «Нариси історії культури Південного Прибужжя», зокрема друга книга «Література і театр»[1]. У праці розглянуто розвиток літературного і театрального життя регіону в широкому історико-культурному контексті, що дозволяє визначити місце сценічного мистецтва у загальних процесах культурного розвитку Південної України. Значення цієї монографії для досліджуваної проблематики полягає у формуванні цілісного уявлення про культурне середовище, в якому виникали та розвивалися театральні ініціативи. Водночас спеціальне вивчення внутрішньої організації Миколаївського артистичного гуртка наприкінці 19 ст. потребує залучення додаткових архівних джерел.

Важливе значення для розуміння розвитку театрального життя Миколаївщини має дослідження Н. Крижановської[2]. Авторка зосереджує увагу на діяльності визначних представників українського театрального мистецтва, їхніх творчих зв'язках із регіоном і взаємодії з місцевим культурним середовищем. Особливу увагу приділено представникам родини Тобілевичів, творчість яких була тісно пов'язана з історією українського професійного театру. Важливо, що у дослідженні порушено питання контактів професійних театральних діячів із місцевими аматорами. Однак основним предметом наукового аналізу залишаються діяльність корифеїв української сцени та їхній внесок у культурний розвиток регіону, а не інституційна історія аматорських театральних об'єднань Миколаєва.

Вагомий внесок у дослідження українського театрального мистецтва другої половини 19 ст. зробила Г. Веселовська[3], яка проаналізувала творчу й організаційну діяльність одного з провідних професійних театральних колективів зазначеного періоду. Особливу увагу приділено репертуарним практикам, мистецьким здобуткам виконавців та умовам функціонування українського театру в межах Російської імперії. Це дослідження дозволяє розглядати театральне життя Південної України у загальноукраїнському контексті, проте його предметом є професійна театральна діяльність, а не функціонування місцевих громадських артистичних товариств.

Для осмислення організаційних засад театрального руху важливими є дослідження, присвячені інституціоналізації українського театру наприкінці 19 – на початку 20 ст. Зокрема, у статті Є.В. Водяхіна[4] розглянуто суспільно-політичні та культурні чинники становлення українських театральних інституцій. Увагу приділено впливу імперської

[1] *Ковалева О.Ф., Чистов В.П.* Очерки истории культуры Южного Прибужья (от истоков до начала XX века): монография: в 3 кн. Кн. 2: Литература и театр. Николаев: Тетра, 2001. 285 с.

[2] *Крижановська Н.Є.* Корифеї українського театру в культурному просторі Миколаївщини. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2010. № 3. С. 159-164. URL: https://nakkkim.edu.ua/images/Instytuty/nauka/vydannia/visnyk/Visnyk_3_10_.pdf

[3] *Веселовська Г.І.* Потенціал творчості: Театральна трупа Миколи Садовського 1890-1892 років. *МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія.* 2022. Вип. 18. С. 8-23. DOI: https://doi.org/10.31500/2309-7752.18.2022.271050

[4] *Водяхін Є.В.* Витоки та передумови інституалізації українського театру (кінець XIX – початок XX століття). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2022. № 3. С. 69-74. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2022.266079

CC BY 4.0

політики на розвиток сценічного мистецтва, діяльності професійних труп і формуванню організаційних моделей театрального життя. Відповідні положення становлять методологічний інтерес для дослідження аматорського театру Миколаєва, оскільки дозволяють розглядати місцеві мистецькі об'єднання як складову ширших процесів інституційного розвитку театральної культури.

Важливим для розуміння загальноісторичного контексту є також дослідження Н. Соколенко[5]. У ньому проаналізовано вплив суспільних перетворень, культурної політики Російської імперії та розвитку українського національного руху на формування нових театральних практик. Дослідниця розглядає театральне мистецтво як складову загального культурного процесу, пов'язаного з формуванням національної самосвідомості та розвитком громадського життя. Проте особливості діяльності аматорських товариств окремих міст, зокрема Миколаєва, не становлять самостійного предмета цього дослідження.

Безпосередньо історії театрального життя Миколаєва 19 ст. присвячена стаття К. Картузова[6], де на основі документів фонду Канцелярії Миколаївського військового губернатора автор дослідив особливості функціонування театрального мистецтва у міському середовищі, приділивши увагу гастрольній діяльності театральних труп, адміністративному погодженню вистав, цензурним процедурам, технічному стану театральних приміщень і діяльності приватних театральних підприємців. Окреме місце у дослідженні посідає історія становлення та функціонування приватних театрів Миколаєва. Важливим результатом праці стало обґрунтування джерельного потенціалу адміністративної документації для реконструкції театрального життя міста. Водночас основна увага автора зосереджена на загальних механізмах організації театральної діяльності, роботі театральних приміщень і професійному сценічному середовищі. Організаційне становлення аматорських театральних об'єднань, їхня статутна діяльність, фінансове забезпечення та взаємодія з навчальними закладами й благодійними товариствами не стали центральним предметом зазначеної публікації.

Отже, аналіз наукової літератури засвідчує, що історія театрального мистецтва Миколаєва 19 ст. уже розглядалася в історичних і мистецтвознавчих дослідженнях. У наукових працях висвітлено діяльність професійних театральних труп, гастролі визначних українських акторів, розвиток театральної інфраструктури, функціонування приватних театрів та особливості адміністративного регулювання сценічного мистецтва. В окремих публікаціях порушено також питання взаємодії професійних артистів із місцевим аматорським середовищем. Проте історія аматорського театрального руху Миколаєва як самостійного явища міської культури наприкінці 19 ст. досі не отримала достатнього комплексного висвітлення. Зокрема, недостатньо дослідженими залишаються процеси організаційного оформлення артистичних гуртків, їхня внутрішня структура, форми мистецької діяльності, джерела фінансування, соціальні зв'язки та взаємовідносини з органами державної влади.

[5] *Соколенко Н.В.* Культурно-історичні передумови створення нового українського театру (кінець XIX – початок XX століття). *Мистецтвознавчі записки : збірник наукових праць.* 2022. Вип. 42. С. 145-150. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-2180.42.2022.270353

[6] *Картузов К.* Театральне життя Миколаєва XIX ст. у документах Канцелярії Миколаївського військового губернатора. *Краєзнавство.* 2026. № 1. С. 230-240. DOI: https://doi.org/10.15407/kraieznavstvo2026.01.230

CC BY 4.0

Саме зазначена історіографічна прогалина визначає актуальність пропонованого дослідження. Його наукова новизна полягає у комплексному аналізі розвитку організованого аматорського театрального руху Миколаєва наприкінці 19 ст. на основі документів фонду 230 «Канцелярія Миколаївського військового губернатора» Державного архіву Миколаївської області. Залучення матеріалів одинадцяти архівних справ дозволяє простежити становлення Миколаївського артистичного гуртка, особливості його статутного регулювання, організацію культурно-мистецьких заходів, взаємодію з освітніми та благодійними установами, а також поширення аматорських сценічних практик серед різних громадських об'єднань міста. Такий підхід доповнює наявні дослідження театрального життя Миколаєва та дозволяє розглядати аматорський театр не лише як мистецьке явище, а й як важливу форму громадської самоорганізації міського населення.

Заснування Миколаївського артистичного гуртка. Одним із найважливіших процесів у розвитку аматорського театрального мистецтва Миколаєва наприкінці 19 ст. стало формування організованих культурно-мистецьких об'єднань. Їх виникнення відображало прагнення частини міської громадськості створити стабільні умови для занять драматичним, музичним і літературним мистецтвом. Важливим свідченням цього процесу є діяльність Миколаївського артистичного гуртка, документальні матеріали про який збереглися у фонді Канцелярії Миколаївського військового губернатора.

Перші з досліджених документів, пов'язаних з офіційним оформленням гуртка, датуються січнем 1890 р. Зокрема, у справі № 12431 збереглося звернення Катерини Петрівни Матвєєвої, яка представляла тимчасове правління Миколаївського артистичного гуртка. У проханні від 9 січня 1890 р., адресованому військовому губернатору, повідомлялося про подання трьох примірників проєкту статуту об'єднання для передавання на затвердження до Міністерства внутрішніх справ Російської імперії[7].

Подальший розвиток адміністративної процедури відображено у повідомленні Департаменту загальних справ Міністерства внутрішніх справ від 15 січня 1890 р. № 6239. У ньому зазначалося про затвердження статуту Миколаївського артистичного гуртка та повернення одного примірника затвердженого документа місцевій адміністрації[8]. Отже, січень 1890 р. можна визначити як документально підтверджений етап офіційного оформлення гуртка.

Водночас серед матеріалів справи міститься звернення розпорядчого комітету гуртка від 10 січня 1890 р. із проханням передати затверджений статут[9]. Хронологічне співвідношення цього документа з міністерським повідомленням від 15 січня потребує додаткового джерелознавчого уточнення. Однак сам факт звернення підтверджує зацікавленість представників об'єднання в отриманні офіційної документації, необхідної для впорядкування його подальшої діяльності.

Статут та організаційна структура гуртка. Важливі відомості про внутрішню організацію Миколаївського артистичного гуртка містяться у справі № 12630. На відміну від документів січня 1890 р., які переважно характеризують процедуру затвердження статуту,

[7] Держархів Миколаївської області (ДАМО). Ф. 230. Оп. 1. Спр. 12431. Арк. 1.
[8] Ibid. Арк. 2.
[9] Ibid. Арк. 3.

CC BY 4.0

ця справа дозволяє дослідити нормативні засади діяльності об'єднання, його управлінську структуру, форми культурної роботи та матеріальне забезпечення[10].

Статут гуртка визначав сприяння розвитку сценічного мистецтва та створення умов для спільної творчої діяльності його учасників як важливі завдання об'єднання. Серед передбачених форм роботи були драматичні вистави, концерти, літературні читання, музичні вечори й інші культурно-мистецькі заходи. Таким чином, Миколаївський артистичний гурток не був вузькоспеціалізованою театральною організацією, а поєднував різні напрями художньої самодіяльності.

Організаційна структура гуртка передбачала функціонування загальних зборів і розпорядчого комітету. Загальні збори виступали основним колегіальним органом, уповноваженим вирішувати найважливіші питання діяльності об'єднання. Поточне управління покладалося на розпорядчий комітет, який забезпечував виконання ухвалених рішень, організацію культурних заходів і використання матеріальних ресурсів.

Статут також регламентував порядок вступу до гуртка, права й обов'язки учасників та їхню участь у роботі об'єднання. Важливою особливістю був поділ членів на категорії залежно від характеру їхньої участі. Поряд з особами, які безпосередньо займалися мистецькою діяльністю, передбачалася участь членів, що надавали організаційну або матеріальну підтримку.

Не менш важливим напрямом статутного регулювання було фінансове забезпечення. Кошти гуртка мали формуватися з членських внесків, надходжень від проведення культурних заходів та інших дозволених джерел. Їх передбачалося використовувати на утримання приміщень, придбання необхідного майна, організацію вистав і забезпечення поточних потреб об'єднання. Фінансова діяльність підлягала внутрішньому контролю та звітуванню перед членами гуртка.

Співпраця артистичного гуртка з громадськими установами та навчальними закладами міста. Важливим доповненням до статуту є звернення представника гуртка від 9 квітня 1891 р., в якому порушувалися питання забезпечення належних умов для розвитку драматичного мистецтва у Миколаєві. Зокрема, увага приділялася приміщенням для вистав, залученню виконавців та організації сценічної роботи[11]. Це свідчить про усвідомлення членами гуртка практичних труднощів, пов'язаних із підготовкою театральних постановок.

Показовим у цьому контексті є лист директора Миколаївської Олександрівської гімназії від 17 лютого 1892 р., що зберігається у справі № 12984. Документ стосується підготовки спільного літературно-музичного вечора за участю вихованців чоловічої та жіночої гімназій. Відповідно до розпорядження попечителя Одеського навчального округу від 1 лютого 1892 р. № 229, передбачалося організувати відповідний захід у приміщенні Миколаївського міського зібрання. Для цього директор звернувся до військового губернатора з проханням надати необхідний дозвіл[12].

Зазначений документ демонструє, що культурна активність учнівської молоді виходила за межі навчальних приміщень і передбачала використання громадських

[10] ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 12630. Арк. 1–42.
[11] Ibidem.
[12] ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 12984. Арк. 1–2.

CC BY 4.0

просторів міста. Літературно-музичні вечори створювали можливості для розвитку навичок декламації, музичного виконавства та сценічної поведінки. Водночас джерело не містить безпосереднього підтвердження проведення драматичних постановок у межах запланованого заходу, тому його значення полягає передусім у характеристиці культурно-освітнього середовища.

Більш безпосередні відомості про співпрацю артистичного гуртка з навчальними установами містяться у справі № 13057. Її матеріали стосуються організації танцювальних вечорів для вихованців середніх навчальних закладів Миколаєва та взаємодії розпорядчого комітету гуртка з освітньою адміністрацією[13].

У зверненні від 2 грудня 1892 р. представники гуртка порушували питання проведення танцювального вечора для учнівської молоді. Організація заходу передбачала погодження з керівництвом навчальних закладів і дотримання встановлених правил. Важливим джерелом для дослідження таких процедур є документ від 8 грудня 1890 р., який містив дванадцять положень щодо проведення танцювальних вечорів для вихованців середніх навчальних установ.

Матеріали справи також відображають взаємодію гуртка з Миколаївським Олександрівським реальним училищем та Олександрівською гімназією. У відповіді директора реального училища від 7 лютого 1892 р. повідомлялося про відсутність заперечень щодо участі вихованців у танцювальному вечорі за умови дотримання відповідних вимог[14]. Такі документи демонструють формування організаційних зв'язків між громадським мистецьким об'єднанням та освітнім середовищем.

Безпосереднє свідчення залучення навчальних закладів до театральної діяльності міститься у справі № 14091. Зокрема, 14 липня 1896 р. директор Миколаївського Олександрівського реального училища звернувся до військового губернатора з проханням дозволити проведення домашнього спектаклю та танцювального вечора у приміщенні навчального закладу[15].

Особливе значення має те, що вистава планувалася безпосередньо в приміщенні училища. Це свідчить про можливість використання освітніх установ як майданчиків для сценічних виступів. Водночас необхідність отримання дозволу військового губернатора підтверджує залежність навіть порівняно закритих культурних заходів від адміністративного погодження. Оскільки документ фіксує намір організаторів, а не звіт про завершений захід, стверджувати про фактичне проведення спектаклю лише на його підставі неможливо.

У сукупності матеріали справ № 12984, 13057 і 14091 засвідчують важливу роль освітніх установ у формуванні культурного середовища Миколаєва. Вони демонструють, що літературно-музичні вечори, танцювальні заходи та домашні спектаклі були пов'язані з діяльністю педагогічних колективів, учнівської молоді та громадських організацій. Такі практики розширювали соціальне середовище, в якому могли розвиватися аматорські форми сценічного мистецтва.

Показовими у цьому контексті є матеріали справи № 13188, які характеризують діяльність Миколаївського благодійного товариства у 1892 р. Збережені фінансові звіти та

[13] ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 13057. Арк. 1-7.
[14] Ibid. Арк. 3-3зв.
[15] ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 14091. Арк. 1-2.

CC BY 4.0

адміністративне листування містять відомості про організацію благодійних вечорів, надходження від реалізації квитків, господарські витрати та використання отриманих коштів[16].

Організація благодійних вечорів. Особливу джерельну цінність становить звіт про благодійний вечір 19 січня 1892 р. Відповідно до документа, від реалізації 126 квитків було отримано 63 руб., але видатки склали 58 руб., з яких: музикантам – 25 руб., капельмейстеру – 5 руб., закуска музикантам – 3 руб. й освітлення – 25 руб. У результаті чистого доходу залишилося лише 5 руб.[17] Набагато краще пройшов спектакль артистичного гуртка на користь Благодійного товариства 22 січня 1892 р. Організатори продали квитків на 130 руб. 75 коп. й отримали пожертв 17 руб. 75 коп., а витратили 57 руб. 75 коп., отримавши прибуток на суму 90 руб. 75 коп.[18] Порівняння двох заходів демонструє, що важливе значення мали витрати на підготовку програми, використання приміщення й організаційне обслуговування.

Більш безпосередні відомості про підтримку артистичного гуртка містяться у справі № 13360, документи якої висвітлюють організацію благодійного вечора на користь об'єднання в 1893 р. Особливість цієї справи полягає у можливості простежити взаємодію мистецького товариства з різними установами та соціальними середовищами міста[19].

Зокрема, 29 січня 1893 р. розпорядчий комітет Миколаївського артистичного гуртка звернувся до військового губернатора з проханням сприяти проведенню благодійного заходу. Звернення передбачало залучення місцевих громадських та освітніх установ до поширення інформації про вечір і реалізації запрошень. Це свідчить про прагнення організаторів забезпечити ширшу громадську підтримку своєї діяльності.

Важливу роль у відповідному процесі відігравало Миколаївське зібрання. У зверненні Ради старшин від 18 січня 1893 р. порушувалося питання проведення благодійного вечора для учасників артистичного гуртка та необхідності отримання адміністративного погодження[20]. Наявність такого листування демонструє організаційні контакти між двома міськими культурно-громадськими осередками.

Не менш важливим було залучення освітніх установ. У документі від 13 лютого 1893 р. керівництво Миколаївської Олександрівської гімназії розглядало можливість сприяння організації благодійного вечора, зокрема через поширення квитків серед викладачів. Водночас наголошувалося на необхідності дотримання встановлених обмежень щодо участі вихованців навчальних закладів.

Особливий інтерес становлять документи про участь представників ремісничого середовища. Листування Миколаївської загальної ремісничої управи з Канцелярією військового губернатора засвідчує залучення ремісничих організацій до питань підтримки артистичного гуртка. Це дозволяє говорити про вихід відповідних культурних ініціатив за межі виключно освітнього й інтелігентського середовища.

Розвиток організаційних форм і розширення напрямів діяльності

[16] ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 13188. Арк. 1-35.
[17] Ibid. Арк. 1.
[18] Ibid. Арк. 2-3.
[19] ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 13360. Арк. 1-18.
[20] Ibidem.

CC BY 4.0

артистичного гуртка. Подальший розвиток організаційних форм театрального аматорства простежується в документах другої половини 1890-х років. Особливе значення у цьому контексті мають матеріали справи № 14063, які відображають обговорення статутних змін, взаємодію артистичного гуртка з Міністерством внутрішніх справ і спроби розширення напрямів його діяльності[21].

Зокрема, у зверненні від 14 грудня 1896 р. представники Миколаївського артистичного гуртка порушували питання перегляду чинних організаційних положень. Серед важливих аспектів розглядалися порядок проведення загальних зборів, ухвалення рішень і визначення компетенції керівних органів[22]. Це свідчить про прагнення вдосконалити систему внутрішнього управління відповідно до потреб об'єднання.

Важливим свідченням державного регулювання відповідних процесів є документ Міністерства внутрішніх справ від 16 березня 1897 р. № 1874, адресований Миколаївському військовому губернатору. У ньому розглядалося питання дозволу на проведення спеціальних зборів гуртка для обговорення проєкту нового статуту[23].

У зверненні від 21 березня 1897 р. представники гуртка знову порушували питання проведення спеціальних зборів, необхідних для обговорення організаційних змін[24]. Подальше листування свідчить про необхідність подання проєктів документів і погодження відповідних рішень через адміністративні інстанції[25].

Особливої уваги заслуговують документи 1899-1900 рр., що відображають спроби розширення культурних завдань мистецького об'єднання. У листуванні порушувалося питання створення організації, діяльність якої охоплювала б не лише сценічне мистецтво, а й літературу, музику, науку та інші напрями культурного життя[26].

Показовим є проєкт статуту Миколаївського гуртка мистецтва, науки та літератури, представлений на розгляд Міністерства внутрішніх справ у грудні 1900 р. Документ передбачав організацію драматичних вистав, літературних читань, концертів, музичних і танцювальних вечорів, художніх виставок та інших культурних заходів[27].

Водночас необхідно розмежовувати факт підготовки проєкту статуту та його остаточне затвердження. Наявні аналітичні відомості підтверджують розгляд відповідних організаційних змін, однак не дають достатніх підстав стверджувати, що всі запропоновані положення були реалізовані на практиці.

Проєкт статуту також містив положення щодо категорій членства, порядку прийняття учасників, функціонування загальних зборів і формування фінансових ресурсів. Передбачалося використання членських внесків, надходжень від культурних заходів та інших дозволених джерел фінансування[28].

Внесок громадських, професійних і конфесійних об'єднань Миколаєва в організаційне забезпечення сценічних виступів. Істотне значення для дослідження

[21] ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 14063. Арк. 1-25.
[22] Ibid. Арк. 3-4.
[23] Ibid. Арк. 1.
[24] Ibid. Арк. 2.
[25] Ibid. Арк. 5-9.
[26] Ibid. Арк. 12-16.
[27] Ibid. Арк. 16-18.
[28] Ibid. Арк. 17-20.

CC BY 4.0

практичної сторони театрального аматорства мають документи справи № 14193, які висвітлюють діяльність громадських, професійних і конфесійних об'єднань Миколаєва в 1898–1899 рр. На відміну від статутних матеріалів, ця справа містить конкретні відомості про заплановані драматичні постановки, програми заходів, використання приміщень та організаційне забезпечення сценічних виступів[29].

Одним із напрямів культурного життя міста була діяльність Миколаївського відділення Імператорського Російського музичного товариства. У листі від 19 січня 1898 р. порушувалося питання проведення музичного вечора 12 лютого в залі Миколаївського зібрання. Хоча зазначений документ не стосується безпосередньо аматорської драматичної вистави, він демонструє використання громадських приміщень для організації мистецьких заходів і необхідність їх адміністративного погодження.

Особливу цінність для історії аматорського театру становлять матеріали щодо діяльності місцевої єврейської громади. У листопаді 1898 р. представники єврейського товариства звернулися до адміністрації з проханням дозволити проведення аматорського спектаклю з танцювальним вечором у залі товариства на розі Таврійської та Малої Морської вулиць.

Важливим аспектом підготовки спектаклю було забезпечення відповідних умов для глядачів і виконавців. У документах порушувалися питання облаштування сцени, роздягальні, буфету та інших елементів приміщення. Ці відомості дозволяють простежити матеріально-просторові передумови організації аматорських постановок.

Особливу джерелознавчу цінність становить програма заходу, призначеного на 8 листопада 1898 р. Вона передбачала постановку драматичного твору «На жизненном пиру» та одноактної п'єси «Это он», після яких мала відбутися танцювальна частина вечора[30].

Поєднання двох драматичних творів із танцювальною програмою демонструє поширення комплексної моделі громадського культурного вечора. Театральна вистава виступала центральною мистецькою частиною заходу, тоді як танці забезпечували його розважальне продовження. Подібна структура дозволяла поєднувати різні форми дозвілля в межах однієї події та могла сприяти залученню ширшого кола відвідувачів.

Водночас програма засвідчує передусім намір здійснити відповідні постановки. Для остаточного підтвердження їх фактичного проведення необхідно залучити додаткові документи, зокрема звіти організаторів, газетні повідомлення або інші свідчення про завершений захід.

Матеріали справи № 14193 також відображають діяльність інших громадських об'єднань. Зокрема, у документах згадуються товариство взаємної допомоги прикажчиків-християн і Приходське чоловіколюбне товариство при Римо-католицькій церкві. Представники цих організацій зверталися до адміністративних установ щодо проведення літературно-музичних, благодійних та розважальних заходів.

Особливу увагу привертає кошторис літературно-музичного вечора, пов'язаного з діяльністю Піклування про бідних учнів Миколаївського технічного залізничного училища. У документі наведено витрати на оренду приміщення, музичний супровід, оформлення, друк афіш та інші організаційні потреби[31].

[29] ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 14193. Арк. 1-18.
[30] Ibidem.
[31] Ibid.Арк. 6.

CC BY 4.0

Взаємодія громадських ініціатив із професійним театральним середовищем. Важливою складовою театрального життя міста була взаємодія громадських ініціатив із професійним та антрепризним театральним середовищем. Цей аспект висвітлюють матеріали справи № 14303, присвячені організації благодійного спектаклю, запланованого на 14 січня 1898 р. у театрі Шеффера[32].

У зверненні від 2 січня 1898 р. повідомлялося про намір провести благодійну театральну виставу за участю театральної трупи. Отримані кошти передбачалося спрямувати на підтримку незаможних вихованців Миколаївської чоловічої гімназії та Олександрівського реального училища.

Особливу цінність становлять документи, які характеризують механізм розповсюдження квитків. У матеріалах справи згадуються особи, пов'язані з різними освітніми установами, зокрема Петербурзьким гірничим інститутом, Інститутом цивільних інженерів, Харківським і Новоросійським університетами.

Фінансова документація справи дозволяє докладніше охарактеризувати економічний результат театрально-благодійної ініціативи. У звіті від 20 січня 1898 р. зафіксовано загальну суму надходжень від реалізації квитків у розмірі 882 руб. 5 коп., а також благодійних пожертв – 468 руб. 20 коп., а загальний валовий збір склав 1350 руб. 25 коп. Витрати на проведення спектаклю становили 381 руб. 13 коп., а залишок коштів після їх покриття – 969 руб. 12 коп. (у документі вказана початково помилкова сума 965 руб. 12 коп., але олівцем вказані більш точні суми)[33].

Залишок після покриття витрат становив приблизно 60,5% від загальних надходжень. Такий показник характеризує фінансову результативність конкретного заходу, однак його не слід переносити на інші театральні ініціативи без відповідних документальних підтверджень.

Важливим аспектом організації спектаклю було використання приміщення театру Шеффера. Це свідчить про взаємодію громадських благодійних ініціатив із наявною професійною театральною інфраструктурою міста. Водночас участь театральної трупи не дозволяє автоматично визначати виставу як аматорську. Її значення для цього дослідження полягає передусім у характеристиці організаційного та матеріального середовища, в якому співіснували професійні та громадські форми театральної діяльності.

Інший напрям використання сценічних і музичних заходів у громадському житті Миколаєва висвітлюють документи справи № 14322, пов'язані з діяльністю Миколаївського особливого комітету піклування про народну тверезість у 1897-1898 рр.[34].

Зокрема, у документах за березень 1898 р. містяться відомості про організацію літературно-музичного вечора, що відбувся 15 березня в театрі Шеффера. Його підготовка передбачала взаємодію з адміністративними установами та залучення організаційних ресурсів місцевої громадськості[35].

Особливу цінність становлять фінансові документи, які характеризують витрати на проведення заходу. Серед них зберігся рахунок газетної контори «Южанин» від 15 березня

[32] ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 14303. Арк. 1-48.
[33] Ibid. Арк. 15-18.
[34] ДАМО. Ф. 230. Оп. 1. Спр. 14322. Арк. 1-14.
[35] Ibidem.

CC BY 4.0

1898 р. за розміщення оголошень про літературно-музичний вечір. Первісна вартість публікацій становила 23 руб. 40 коп., однак після надання 50-відсоткової знижки сума до сплати дорівнювала 11 руб. 70 коп.[36]

Не менш показовими є кошторисні документи, що містять відомості про витрати на музичний супровід, оплату праці учасників та обслуговуючого персоналу, друк афіш, освітлення й інші потреби. В одному з кошторисів загальна сума витрат становила 163 руб. 55 коп.[37]

Окрему увагу привертають документи з контактами комітету та приватних театральних підприємців. Зокрема, у справі міститься звернення, оформлене на бланку власника театру та цирку в Миколаєві Якова Шеффера[38]. Наявність такого документа підтверджує організаційні зв'язки між громадськими установами та представниками комерційного театрального середовища.

Порівняння матеріалів справ № 13188, 13360, 14193, 14303 і 14322 дозволяє визначити важливі особливості матеріального забезпечення театрального та культурно-мистецького життя Миколаєва. Насамперед організація публічних заходів вимагала фінансових ресурсів, які формувалися з різних джерел: членських внесків, реалізації квитків, добровільних пожертв та інших дозволених надходжень.

Важливим чинником розвитку театрального аматорства залишалася доступність приміщень для проведення вистав. Документи досліджених справ засвідчують використання різних типів міських просторів: залів громадських зібрань, приміщень артистичного гуртка, навчальних закладів, конфесійних товариств і приватних театрів.

Адміністративний контроль проявлявся в різних формах. Для артистичних об'єднань він передбачав затвердження статутів та погодження окремих організаційних рішень. Для навчальних закладів – отримання дозволів на проведення публічних заходів і дотримання правил участі вихованців. Для громадських і благодійних товариств – погодження вистав, вечорів та інших форм культурного дозвілля.

Особливе значення мала роль Канцелярії Миколаївського військового губернатора як установи, через яку проходила значна частина відповідного листування. Саме завдяки адміністративному характеру документів сьогодні можливо реконструювати окремі аспекти організаційного життя культурних товариств, що могли залишитися поза межами інших джерел.

Другою особливістю було поєднання театральної діяльності з іншими формами культурного дозвілля. Драматичні вистави організовувалися поряд із концертами, літературними читаннями, музичними й танцювальними вечорами. Така багатофункціональність відповідала потребам громадських товариств, які прагнули забезпечити різноманітні форми культурної активності своїх членів.

Висновки. Проведене дослідження одинадцяти архівних справ фонду Канцелярії Миколаївського військового губернатора Державного архіву Миколаївської області дозволяє конкретизувати особливості розвитку аматорського театрального руху в Миколаєві наприкінці 19 ст. Залучені документи засвідчують, що театральне аматорство

[36] Ibid. Арк. 9.
[37] Ibid. Арк. 11.
[38] Ibid. Арк. 4.

CC BY 4.0

формувалося як важлива складова міського культурного життя та розвивалося у тісному взаємозв'язку з діяльністю громадських товариств, навчальних закладів і благодійних організацій.

Важливим етапом організаційного становлення театрального аматорства стало офіційне оформлення Миколаївського артистичного гуртка в січні 1890 р. Затвердження його статуту, формування керівних органів і визначення напрямів діяльності створювали нормативні й організаційні передумови для систематичної мистецької роботи. Статутні документи засвідчують, що гурток поєднував драматичні вистави з музичними, літературними й іншими культурними заходами.

Аналіз матеріалів 1896-1900 рр. демонструє прагнення представників мистецького середовища вдосконалити організаційну структуру та розширити напрями діяльності. Обговорення статутних змін і підготовка проєкту Миколаївського гуртка мистецтва, науки та літератури відображають тенденцію до формування багатофункціональних культурно-просвітницьких об'єднань. Водночас ці процеси супроводжувалися збереженням адміністративного контролю за громадськими організаціями.

Встановлено, що розвиток аматорського сценічного мистецтва відбувався не лише в межах спеціалізованих артистичних гуртків. Важливу роль у формуванні відповідного культурного середовища відігравали навчальні заклади, які організовували літературно-музичні вечори, танцювальні заходи та планували проведення домашніх спектаклів. Участь педагогічних колективів і вихованців у культурних ініціативах створювала передумови для поширення сценічних практик серед освічених верств міського населення.

Особливу цінність для реконструкції власне аматорського театрального репертуару мають документи справи № 14193. Програма запланованого на 8 листопада 1898 р. заходу із зазначенням драматичних творів «На жизненном пиру» та «Это он» підтверджує наявність конкретних репертуарних ініціатив у середовищі місцевих громадських об'єднань. Ці матеріали демонструють поширення аматорських театральних практик поза межами Миколаївського артистичного гуртка.

Важливою особливістю театрального життя Миколаєва був взаємозв'язок сценічного мистецтва з благодійною діяльністю. Фінансові документи засвідчують, що театральні та культурно-розважальні заходи використовувалися для збору коштів на соціальні й освітні потреби. Водночас самі мистецькі об'єднання залежали від громадської підтримки, благодійних надходжень і співпраці з іншими міськими установами.

Матеріали досліджених справ дозволяють визначити основні економічні механізми організації культурних заходів. До них належали формування надходжень від реалізації квитків і пожертвувань, оренда приміщень, забезпечення музичного супроводу, друк афіш, облаштування сценічного простору та ведення фінансової звітності. Таким чином, розвиток театрального аматорства залежав не лише від творчої активності учасників, а й від наявності матеріальних та організаційних ресурсів.

Окреме значення мала взаємодія громадських об'єднань із професійним театральним середовищем. Використання приміщень приватних театрів для проведення благодійних і просвітницьких заходів свідчить про співіснування різних форм театральної діяльності. Водночас документи не дозволяють ототожнювати всі відповідні вистави з аматорськими постановками, що потребує критичного підходу до їх інтерпретації.

CC BY 4.0

Дослідження також підтвердило важливу роль адміністративних установ у регулюванні культурного життя Миколаєва. Організація публічних заходів, затвердження статутів і вирішення окремих внутрішніх питань мистецьких товариств передбачали взаємодію з військово-губернаторською адміністрацією та центральними органами влади. Ця обставина визначає особливу джерельну цінність документів фонду 230, в яких збереглися свідчення різних аспектів громадської культурної діяльності.

Отже, наприкінці 19 ст. аматорський театр Миколаєва розвивався як багатофункціональне культурне явище, пов'язане з громадською самоорганізацією, благодійністю, освітніми ініціативами та поширенням публічних мистецьких практик. Його становлення супроводжувалося формуванням організаційних структур, розширенням соціального середовища учасників і вдосконаленням матеріального забезпечення культурних заходів. Подальше дослідження теми потребує залучення місцевої періодичної преси, театральних афіш, програм і документів особового походження, що дозволить детальніше реконструювати репертуар, склад аматорських колективів і сприйняття їхньої діяльності міською громадськістю.

Заява про відсутність конфлікту інтересів. Автор заявляє, що не має жодного реального чи потенційного конфлікту інтересів (фінансового, професійного, особистого або інституційного), який міг би вплинути на результати дослідження, їх інтерпретацію або подання матеріалу в цій публікації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Джерела

Держархів Миколаївської області. Ф. 230 «Канцелярія Миколаївського військового губернатора, м. Миколаїв», 1804-1901, 1912-1914 рр.

Література

Веселовська Г.І. Потенціал творчості: Театральна трупа Миколи Садовського 1890-1892 років. *МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія.* 2022. Вип. 18. С. 8-23. DOI: https://doi.org/10.31500/2309-7752.18.2022.271050

Водяхін Є.В. Витоки та передумови інституалізації українського театру (кінець XIX – початок XX століття). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2022. № 3. С. 69-74. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2022.266079

Картузов К. Театральне життя Миколаєва XIX ст. у документах Канцелярії Миколаївського військового губернатора. *Краєзнавство.* 2026. № 1. С. 230-240. DOI: https://doi.org/10.15407/kraieznavstvo2026.01.230

Ковалева О.Ф., Чистов В.П. Очерки истории культуры Южного Прибужья (от истоков до начала XX века) : монография: в 3 кн. Кн. 2: Литература и театр. Николаев: Тетра, 2001. 285 с.

Крижановська Н.Є. Корифеї українського театру в культурному просторі Миколаївщини. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2010. № 3. С. 159-164. URL: https://nakkkim.edu.ua/images/Instytuty/nauka/vydannia/visnyk/Visnyk_3_10_.pdf

Соколенко Н.В. Культурно-історичні передумови створення нового українського театру (кінець XIX – початок XX століття). *Мистецтвознавчі записки: збірник наукових праць.* 2022. Вип. 42. С. 145-150. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-2180.42.2022.270353

Перше надходження – 15.08.2026
Прийнято до друку – 29.10.2026
Оприлюднено на сайті – 07.11.2026

CC BY 4.0